

Adalékok a Rákóczi-szabadságharc és a román felekezetiesség kapcsolatához, különös tekintettel a nagyberivói Boér családra*

Demjén Balázs Ádám

Noha a Rákóczi-szabadságharcot megelőző években Magyarország mintegy 3,3 millió lakosának abszolút többsége, megközelítőleg 50–55 %-a még magyar nemzetiségű volt,¹ a felkelők katonai hierarchiájában pedig ennél is nagyobb az államalkotó etnikum számaránya, mégsem mehetünk el szó nélkül a népesség csaknem felét kitevő különböző nemzetiségek szerepének tárgyalása mellett sem. Természetesen – mind a világiakat, mind az egyháziakat tekintve – valamennyi népcsoport körében akadtak Rákóczi-párti és császárhű résztvevői is a felkelésnek, ám az összes nemzetiség esetében egyértelműen elkülöníthető egy többségi álláspont. Ennek értelmében megállapítható, hogy a nyugati vármegyékben élő, többnyire katolikus németajkú lakosság, továbbá a katolikus horvátok, az ortodox szerbek, valamint a nagyobb részben evangélikus, részint katolikus dél-erdélyi szászok a Habsburgokat támogatták, míg a katolikus vendek (szlovénok), a katolikus-evangélikus cipszerek (szepességi szászok) és szlovákok, valamint a kis részben ortodox, nagy részben frissen uniált (azaz görög katolikus hitre térő) ruszinok, s végül – de korántsem utolsósorban – a szintén görögkeleti vagy kisebb hányadában görögkatolikus románok többsége is kiállt a szabadságharc ügye mellett.²

A kutatásunk tárgyát képező, döntő többségében Rákóczi-párti románok szerepe a szabadságharcban már csak a kor legnépesebb magyarországi, nem magyar népcsoportjaként is megkerülhetetlen.³ S ha figyelembe vesszük, hogy a minduntalan Oroszország felé orientálódó, de még török vazallus fejedelemségeik, Moldva és Havasalföld révén a tárgyalat népcsoportok között egyedülként külpolitikai megközelítésből is vizsgálhatjuk részvételüket, máris igazoltuk az állítást.

A felkelésben szerepet játszó románság négy főbb csoportba osztható:

Elsőként említhetjük a Rákóczi-pártiként a felkelő hadseregbe betagozódó adatolt személyeket. Meglehetősen nagy számuk, sporadikus forrásadottságuk és szakirodalmi előfordulásuk (többségük mindössze néhány alkalommal, nehezen felfejthető kapcsolatrendszerrel szerepel), valamint származásuk bizonytalansága miatt velük, a Dragoşokkal, Balica Nichiţákkal, Negru Vasilékkal, Bucur Cimpeanukkal, Marcu Haţegeanukkal, Balla

* A XXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia 18–19. századi történeti szekciójában II. helyezést elért pályamunka. (A Szerk.)

¹ POÓR JÁNOS: Megbékélés és újjáépítés, 1711–1790. In: Magyarország története. Főszerk.: Romsics Ignác. Bp., 2009. (továbbiakban: POÓR, 2009.) 7–8. p. A magyarországi nemzetiségekről összefoglalásként: ÁCS ZOLTÁN: Nemzetiségek a történelmi Magyarországon. Bp., 1996.

² R. VÁRKONYI ÁGNES: Befejezetlen történelem. Áttekintés a szabadságharc történetírásáról, 1707–2003. In: A Rákóczi-szabadságharc. Bp., 2004. 725. p.

³ POÓR, 2009. 8–9. p.

Vasílékkel, Ion Ciuruleákkal, Sudricean Stefanokkal, Papp Péterekkel⁴ egy különálló, hiánypótló tanulmány volna hivatott foglalkozni.⁵

Másodikként szólhatunk a Rákóczi több, egymással közelebbi rokonságban családtagjukkal is támogató familiáról, közülük is elsősorban a Fintákról, a Tatárokról, a Sztánokról, a Sztojkákról – és az utóbbiakhoz unokatestvéri fokon kapcsolódó Boérokrol. Az ő részvételükről, szűkebb értelemben a kiterjedt család alapító, nagyberivói ágáról és annak részvételéről tanulmányunkban részletesen értekezünk.⁶

Harmadszor feljegyezhetjük a gyakran bizonytalan kilétű és életrajzú, de a néphagyományban annál élénkebben szereplő mondai hősök csoportját. Történeteikben a klasszikus társadalmi ellentétén túl nem egyszer megjelenik nemzetiségi, sőt vallási színezet is. A felekezeti kérdéssel kapcsolatos korabeli népi irodalom gyakran az I. Lipót által alig néhány évvel korábban létrehozott unitus egyház (1692-ben a császár kiváltságlevele a román görögkatolikus papok számára a római katolikusokéval megegyező kiváltságokat biztosított)⁷ és a római pápa főségét továbbra sem elismerő ortodox felekezet tagjai közötti szembenállást szemlélteti. Az e művekben szereplő személyekről (elsősorban a Nagybánya környéki betyárról, Pintye vitézről, ?–1703) már számos irodalomtörténeti tanulmány született⁸ – érdemes hát (egyház)történeti szempontból is kitérni jelentőségükre.

Negyedikként pedig – az előző három, alapvetően belpolitikai vonatkozású, csoport után – kitérhetünk az imént már megemlített külpolitikai dimenzióra. A moldvai és a havasalföldi fejedelmi udvarral Rákóczi a szabadságharc kitörése előtti évektől (az első konkrét tárgyalások már 1698-ban megkezdődtek) egészen a leverése utánig (Rákóczi és Bercsényi levelezése még 1712-ben is gyakran említi a vajdaságokat)⁹ szoros kapcsolatokat ápol. Erdélyi román kis- és középnemesi származású diplomatái (mint például a nagyberivói Boérokcal is szoros kapcsolatot tartó Thalaba Máté, 1670?–1714?) pedig nemcsak a vajdaságokban, hanem a Portán és Nagy

⁴ A felsorolt személyek rövid életrajzát ld.: OROSZHEGYI JÓSA: Román élet. Kolozsvár, 1860–1862. (továbbiakban: OROSZHEGYI, 1860–1862.) 123–126. p.; SERES ISTVÁN: A görögényi Fekete Vaszil. II. Rákóczi Ferenc egy román kapitánya. In: Acta Siculica. A Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve, 2007. Sepsiszentgyörgy, 2007. 355–372. p.

⁵ A témáról rövid, korántsem teljes körű összefoglalás: MAGYARI ANDRÁS: Az erdélyi magyarok és románok együttműködése a Rákóczi-szabadságharcban. In: Európa és a Rákóczi-szabadságharc. Szerk.: Benda Kálmán. Bp., 1980. 217–221. p.

⁶ OROSZHEGYI, 1860–1862. 126–128. p.

⁷ A görögkatolikus egyház kialakulásáról bővebben: GERGELY JENŐ: Az erdélyi görög katolikus román egyház. In: *Regio*, 1991. 3. sz. 5–12. p.

⁸ A témában talán a legrészletesebb írás: DOMOKOS SÁMUEL: Pintea Gligor alakja a mondákban és a betyárballadákban. In: Uő: Magyar–román irodalmi kapcsolatok. Bp., 1985. 234–258. p.

⁹ Archivum Rákócianum, I–XII. II. Rákóczi Ferenc levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítve. Első osztály: had- és belügy, III. Szerk.: Thaly Kálmán. Bp., 1874. 731–736. p.; Archivum Rákócianum. II. Rákóczi Ferenc levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítve. Első osztály: had- és belügy, VII. Gróf Bercsényi Miklós levelei Rákóczi Ferenc fejedelemhez. Szerk.: Thaly Kálmán. Bp., 1879. 95., 104., 106., 111., 129., 131–134., 154., 161–166., 181–185., 191., 196. p.

Péter cárnál (1689–1725) is igyekeztek növelni a felkelés nemzetközi elfogadottságát.

A Rákóczi-szabadságharc előbbiekben kifejtett vonatkozásainak részletes és összefoglaló tárgyalása – mint az a fent hivatkozott műveken keresztül is megmutatkozik – eleddig elmaradt. A felkelés háromszáz éves évfordulója kapcsán egyes tanulmányok kitértek ugyan e szegmensekre, ám a románokat vagy csupán rövid terjedelemben említették (mint egy nemzetiiséget a sok közül),¹⁰ vagy a románság részvételének mindössze egy-egy momentumát ragadták ki a történeti folyamatból.¹¹

Mindezek után lássuk tehát a mozgalom felekezeti kérdéseiben elfoglalt álláspontjuk alapján, hogy milyen szerepet töltöttek be a románok a Rákóczi-szabadságharcban!

Román felekezeti és a Rákóczi-szabadságharcban

Unitusok és ortodoxok a felkelés előtt

A fejezetcímbe említett társadalmi-kulturális szegmens mintegy klasszikus újkori jelenségként minden magyarországi nemzetiség, így a románság esetében is megjelent. Ezenfelül – egyedinek korántsem nevezhető módon, ám annál hangsúlyosabb említést érdemlő tényként – megállapítható: konkrét nemzettudattal nem, vagy azzal a (magyarokat és románokat a Horea- és Closca-féle parasztfelkelés 1784-es kitöréséig összekötő) hungarus-tudat mögé szorulva csak másodlagosan rendelkező nemesség, illetve mindennemű polgárság híján az egyházi személyek állásfoglalása már csak az alsópapság vasárnapi prédikációi révén is döntő hatást gyakorolt a román jobbágyok szabadságharc melletti fellépésére.¹²

Márpedig a románok többsége, megmaradva eredeti ortodox hitén, visszautasította az egyházi uniónak a bécsi udvar által az 1690-es években minduntalan felkínált lehetőségét. Ugyanakkor egyéb sérelmeik vagy erős elkötelezettségük révén az uniáltak tekintélyes része is a következetesen a vallási türelem alapján álló Rákóczihoz csatlakozott.¹³ Kollonich Lipót (1631–1707) bíborost, esztergomi érseket a ruszin példát követve egyébiránt már kalocsai érsekként, államminiszterként és a bécsi udvari kamara elnökeként 1692-től foglalkoztatta a román görögkatolikus egyház megalapításának gondolata, s terveinek I. Lipót császárt is sikerült megnyernie. Az új felekezet megszervezésének eredményeként a görögkeleti egyház császári kezdeményezésre összeült 1697-es gyulafehérvári zsinatán Theophilus, a városban székelő ortodox püspök elfogadta vallási a uniót a katolikusokkal.

¹⁰ Erre szemléletes példa: PAPP KLÁRA – IFJ. BARTA JÁNOS: A Rákóczi-szabadságharc és a hazai nemzetiségek. In: *Kisebbségkutatás* 2003. 2. sz. 282–296. p. (továbbiakban: PAPP–BARTA, 2003.)

¹¹ Jól érzékelteti ezt: KÖPECZI BÉLA: A románok és a Rákóczi-szabadságharc. In: *Kisebbségkutatás*, 2003. 2. sz. 297–303. p.

¹² A görögkatolikusokról általánosságban: PIRIGYI ISTVÁN: A görögkatolikus magyarság története. Nyíregyháza, 1982. 5–11. p.; VATAMÁNY SÁNDOR: Görögkatolikusok Magyarországon. Budaörs, 2012. Online: Szent Demeter Görögkatolikus Egyházközség: <http://www.szentdemeter.hu/Olvasosarok>. – 2016. március

¹³ DRAGOMIR, SILVIU: Istoria desrobirei religioase a Românilor din Ardeal. I–II. Nagyszében, 1920. (továbbiakban: DRAGOMIR, 1920.) I. 74–75. p.; KÖPECZI BÉLA – R. VÁRKONYI ÁGNES: II. Rákóczi Ferenc. Bp., 1976. 127. p.

Mintegy ellenlépésként 1698-ban, a karlócai béketárgyalások alatt II. Rákóczi Ferenc Sáros vármegyei főispánként már tárgyalta Constantin Brâncoveanu havasalföldi vajdával. Rákóczi nagyszámú kálvinista és lutheránus híveinek tiltakozása ellenére is megígérte a vajdának, hogy hatalomra kerülése esetén a görögkeleti vallást is elismerik, ezenfelül segítenek neki egy keleti birodalom létrehozásában az orosz cárral egyetértésben. A császári udvar kémei révén hamar tudomást szerzett a titkos egyezkedésekről, s I. Lipót „viszontválasza” sem sokat váratott magára: hogy az áttérés tömegessé váljon, a császár 1699-ben diplomát bocsátott ki, melyben az áttérő papokat felmentette a földesúri függéstől, illetve az addig őket is sújtó dézsmától és a robottól.¹⁴ A román papság egy része ennek hatására 1700-ban elismerte fejének a római pápát, illetve elfogadta az ezen aktushoz kapcsolódó hitelveket – megtartotta viszont a görögkeleti egyházból örökölt papi házasságot, liturgiát és más törvényeket. Az 1701-ben I. Lipót császár által Bécsben kiadott újabb kiváltságlevél a görögkatolikus románokat gyakorlatilag negyedik rendi nemzetté emelte volna, ám ez az erdélyi országgyűlés konszenzusa híján nem léphetett életbe. Ebből az évből már konkrét unitus–ortodox-konfliktusról is tudunk, a Rákóczi hívének semmiképp sem nevezhető Bethlen Miklós Erdély kancellárjaként (1691–1704) ugyanis a románok vallási kérdéseiben is ítélkezett. Mint írja: „Egy Nagyszegi Gábor nevű [...] szegény nemes, másképpen meglehetősen értelmes, írástudó, pápistából oláh vallásra állott embert kurátornak tesznek, hogy az ő dolgokat folytassa gubernium, ország és akárki előtt [...] ők *praeter conscienciae libertatem secundum ritum veterem* [lelkiismeretük szabadságán kívül régi rítusuk szerint] semmit sem kívánnak.”¹⁵ Nagyszegi egy, a vallási unió erőszakos kiterjesztése ellen tiltakozó iratot is átadott Bethlennek. A kancellár igyekezett őt csillapítani, azonban nem ment a Gubernium többi tagja előtt nyíltan biztosítani támogatásáról. A román unitus püspöknél szolgáló, de előljárójával szembeforduló „kurátor” később ismét megjelent a Kormányzóságon, és kijelentette, hogy „Istenért ő mindenre és a halálra is kész”.¹⁶ A kancellár másodjára Sárosi János ítélőmesterhez irányította, aki késznek mutatkozott a tiltakozás elfogadására. Később azonban ez okozta az ügy vesztét: Nagyszegit a fejleményekről értesülő császári katonák letartóztatták, és Bécsben börtönbe vetették, ahonnan csak 1706-ban, immár özvegyemberként szabadult. Elfogatásakor Bethlen sajnálatát fejezte ki: „Én ezt az ügyet s őtet és társait is szántam, és ha lehetett volna, bizony tiszta szívvel segítettém volna, de félttem, hogy magát, másokat is és engemet is veszedelembe ejt, hasznom sem lészen a religió dolgában.”¹⁷

¹⁴ A tárgyalások diplomáciai szerepéről a vonatkozó fejezetben bővebben is szólunk. Ld.: Archivum Rákócianum, I–XII. II. Rákóczi Ferencz levéltára. Első osztály: had- és belügy, XI. Sajtó alá rend.: Lukinich Imre. Bp., 1935. 24. p.

¹⁵ Hogy Nagyszegi miért épp ebben az ortodoxok számára veszterhes időben tért át – az általános folyamatokkal szöges ellentétben! – a görögkeleti rítusra, arról források nem állnak rendelkezésre. Vö.: Bethlen Miklós önéletírása. I–II. Sajtó alá rend.: Tolnai Gábor – V. Windisch Éva. Bp., 1955. (továbbiakban: Bethlen, 1955.) II. 52. p.

¹⁶ Bethlen, 1955. II. 52–53. p.

¹⁷ Bethlen, 1955. II. 53. p.

Mindenesetre 1701-ben formálisan is létrejött – Gyulafehérvár központtal – a román görögkatolikus egyház, miután Athanasius püspökké szentelték. Ezzel párhuzamosan igyekeztek elhallgattatni az ortodoxia melletti kiállásra figyelmeztető hangokat – bebörtönözték például azt a Ioan Țircát is, aki Athanasius ellenjelöltje volt ugyan, de még magát az uniót sem támogatta...¹⁸

Ilyen körülmények közepette alakult ki az oláhság körében is az unitus felekezet, ám a vita ezzel nem jutott nyugvópontra. Mivel az egyesülést megtagadó ortodoxokat továbbra is ugyanazok a korlátozó intézkedések sújtották, mint a magyar protestánsokat, az ellentétek a 18. század során még többször fellángoltak.¹⁹

Mindjárt a szabadságharc kitörését megelőző évben, 1702-ben immár nem előnyöket biztosító törvények megalkotására, hanem az előző esztendőben már Nagyszegi által is kifogásolt megfélemlítő intézkedésekre került sor. Ennek keretében a helyi karhatalom több Fogaras környéki településen görögkeleti kolostorokat is felégetett, a szerzeteseket kiűzték, szent könyveiket, kegytárgyaikat elvették.²⁰ Az erószak az unitusok egy részét is az elégedetlenek táborába állította – az új hitet követők császár hűségén maradt kisebbségét az említett Athanasius uniós püspök vezette, aki a szabadságharc idején papjaival együtt mind vallási, mind politikai kérdésekben a bécsi jezsuiták tanácsait fogadta el.²¹

A szabadságharc első éve (1703–1707)

Mindezeket figyelembe véve aligha meglepő, hogy a románság már csak vallási okokból is örömmel fogadta a Rákóczi-szabadságharc kitörését. A fejedelem külön is igyekezett megnyerni rokonszenvéket és támogatásokat: az „oláh nemzetet” külön kiáltványban szólította hadba, az unitusokat és az ortodoxokat pedig egyaránt a vallási türelmet célzó intézkedéseivel állította maga mellé.²² A felkelők által elfoglalt területeken a görögkeletiek így megtarthatták régi szertartásrendjüket – köreikből került ki a román kisnemesség Rákóczi-párti vezetője, Szuhay Mihály is. Papjaik külföldi támogatásra is számíthattak: Oroszországból, Havasalföldről és Moldvából misekönyvekhez jutottak, de a császáriak által szorongatott területekről az esetenként ezekbe az országokba menekülő pópák a befogadón túl dogmatikai, sőt katonai kiképzést is kaptak. Ez a fejedelem diplomáciai kapcsolatainak kiaknázását is nagyban elősegítette.²³

A szabadságharc első esztendejéből meg nem nevezett, egységesen „oláh pap”-ként emlegetett román egyháziakról maradtak fenn feljegyzések. 1703 novemberében a Huszton tartózkodó Dolhai Gergely értesíti levélben

¹⁸ ZSILINSZKY MIHÁLY: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai, I–IV. Bp., 1897. IV. 280. p.

¹⁹ PAPP–BARTA, 2003. 289. p.

²⁰ OROSZHEGYI, 1860–1862. 127. p.

²¹ CERNOVODEANU, PAUL: A román fejedelemségek és a magyar szabadságharc. In: Európa és a Rákóczi-szabadságharc. Szerk.: Benda Kálmán. Bp., 1980. (továbbiakban: CERNOVODEANU, 1980.) 65–70. p.

²² R. VÁRKONYI ÁGNES: II. Rákóczi Ferenc fejedelemsége. In: Erdély története. I–III. Szerk.: Köpeczi Béla. Bp., 1988. II. 895–897. p.

²³ Uo., 898. p.

Sennyey István (?–1725) tábornokot, hogy egy pópa érkezett hozzá Háromszékből, mondván, épp az egyik esperestől a másikhoz igyekszik. Dolhai gyanúsna találta őt, mert passus nélkül jött, és kétkedése csak fokozódott, miután megtudta róla, hogy elhagyta a néma feleségét és szintén néma gyermekét, s fogyatékoságuk miatt nem is akar visszatérni Háromszékbe. A pópa azonban a felkelők szolgálatába ajánlotta magát: ha elküldenék Havasalföldre erdélyi követként, örömet elvállalná a megbízatást. Az elmentmondásos egyházfi először egyenesen azt állította, hogy magához Rákóczihoz igyekszik – később azonban már a táborban maradással is beérte volna, mondván, ő is Máramaros vármegyéből származik. Dolhai mindenesetre úgy határozott, hogy Sennyeyhez bocsátja a papot, és (hasznosíthatósága esetén) Rákóczihoz való továbbküldését javasolja neki – ellenkező esetben visszavárja, és addig is tudósítást kér felőle.²⁴ Még ugyanebben a hónapban szintén Sennyeynek üzent Magos János a pópák adójának változatlanul hagyásáról: „Az oláh papok földesurak örökségében lakván, a mint azelőtt bizonyos taxát fizettek, most is úgy fizessenek.”²⁵ Ezeket leszámítva a pópák lótolvajlási ügyek károsultjaiként tűnnek fel: Újváry János Zalatnabányáról értesítette Gyulay Jánost, hogy „Petresani (petrozsényi) oláh pap lovát én nem láttam”, illetve Kengyel Zsigmond kérte Szilágycsehiből írt üzenetében Sennyey Istvánt, hogy „Széplaki oláh pap egy lovát oláh-hodosi Kis Péter társaival elvette: adassa vissza Nagyságod”.²⁶

A következő román egyházi vonatkozású adatok már Rákóczi erdélyi fejedelemsége idejéből származnak: a fejedelmi tanács 1705. március 28-án Marosvásárhelyről utasította az oláh papokat, hogy a fejedelem parancsára fizessék meg mind a természetbeni, mind pedig a pénzbeni adót, és küldjék Segesvárra – a felszólítás komoly, ellenkező esetben katonai erőszakra is számíthatnak („az militiának assignátióban adatik, és Kegyelmeteken executione mediante is extorqueáltatik.”).²⁷ Rákóczinak gondja volt rá, hogy vallási türelemről szóló rendelkezéseit diplomáciai partnerei is megértsék. 1705 októberében a Baranya vármegyei Magyaregregyről üzent Pápai János konstantinápolyi követének, hogy ezeket avval magyarázza a Portán: a szultánhoz hasonlóan a fejedelemnek sem jönne jól egy Moldvával és Havasalfölddel egy valláson lévő ellenség. Roppant finom utalás ez az oroszokra – a kereszténytől idegen kultúrájú oszmánok számára hatalmi tényezőkkel indokolva alighanem érthetőbbé vált Rákóczi érvelése, tudniillik hogy a cár nem nézné jó szemmel a hozzá hasonlóan ortodox románok esetleges erdélyi üldöztetését.²⁸ A fejedelem ugyanezzel az érvrendszerrel bocsátotta útnak szintén Magyaregregyről, de immár novemberben Bay Mihályt (1645–1717), a gázi-girai tatár kánhoz küldött diplomatáját. Azt a

²⁴ Archivum Rákóczianum, I–XII. II. Rákóczi Ferencz levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítve. Első osztály: had- és belügy, I. Szerk.: Thaly Kálmán. Pest, 1873. (továbbiakban: AR.) 178. p.

²⁵ AR. I. 246. p.

²⁶ AR. I. 249–250.

²⁷ Az erdélyi Consilium leveleskönyve és iratai. 1705, 1707–1710. Szerk.: Bánkuti Imre. Bp., 1985. (továbbiakban: Consilium, 1985.) 68. p.

²⁸ Ráday Pál iratai, I. 1703–1706. Archivum Rákóczianum. II. Rákóczi Ferenc levéltára. I. osztály: XIV. kötet. Sajtó alá rend.: Benda Kálmán – Esze Tamás – Maksay Ferenc – Pap László. Bp., 1955. (továbbiakban: Ráday, 1955.) 448. p.

megbízást adta neki, hogy számoljon be a kánnak zsibói csata (1705. november 11.) után a császári csapatok elől Moldvába menekült erdélyiek-ről, továbbá adja elő neki a Portára leselkedő veszélyt, miszerint egy esetleges orosz-török konfliktus esetén Moldva és Havasalföld vallási meggyőződéséből kifolyólag is a szultán ellen fordulna. A követek végül a borsai hágón keresztül jutottak először Moldvába, 1705. december 13-án Antioh Cantemir vajdánál (1705–1707) is jártak kihallgatáson, ezt követően december 21-én indultak tovább Dobrudzsán át úticéljuk felé.²⁹ Az Oszmán Birodalommal kapcsolatos ügyeinek intézésében Rákóczi nem egyszer támaszkodott román egyházi küldöttekre: 1706 júliusában állandó követe, Pápai János mellé egy görögkeleti papot is rendelt Havasalföldön keresztül Konstantinápolyba.³⁰

Az erdélyi ortodoxok helyzete 1707-ben

Rákóczi Erdélybe való visszatérése után, 1707-ben ismét előtérbe került az ortodoxok szabad vallásgyakorlásának kérdése. Miután biztosította Constantin Brâncoveanu havasalföldi vajdát az ortodoxokra is kiterjedő vallási türelemről, a fejedelem április 30-án Szilágyosomlyóról írt Veszprémi István (1637?–1713) erdélyi református püspöknek: értesítse a román papságot, hogy jogai érvényesítését közvetlenül a fejedelemtől várja.³¹

Ennek szellemében a már említett ortodox pópát, az Athanasius 1701-es megválasztása után Szunyogh Ferenc jezsuita pap (1669–?) felügyelete alatt évekig börtönben sínylődő Ioan Țircát néhány erdélyi református nagybirtokos (köztük a már említett, alapvetően Habsburg-párti egykori kancellár, Bethlen Miklós!) közbenjárására szabadon engedték. Az erdélyi ortodox és a döntő többségüket tekintve Rákóczi-párti református körök között ezzel egy szoros együttműködés kezdődött, amely ahhoz vezetett, hogy utóbbiak közbenjárására 1707. április végén az görögkeleti papok gyulafehérvári gyűlése Athanasius utódjává nyilváníthatta Țircát – aki így mind a görögkatolikus, mind az ortodox egyház felett irányítást gyakorolhatott. Rákóczi ezenfelül egy tallérra csökkentette a pópák éves adóját.³² (Érdekesség, hogy a román ortodoxok és a magyar kálvinisták békés együttélése a szatmári béke után is megmaradt: a Hunyad vármegyei Hát-szezen a szabadságharc leverése után is közösen használták a templomot reformátusok és görögkeletiek. Különös szokás alakult ki: az ortodox misén arccal kifelé, a protestáns istentiszteleteken pedig arccal befelé fordították az ikonokat.³³) A görögkatolikusok természetesen tiltakoztak az eljárás ellen a katolikus vallású Rákóczinál, aki igyekezett unitus-ortodox tárgyalások tető alá hozásával elsimítani az ellentéteket – ezen kísérleteknek Erdély ismételen császári kézre kerülése vetett véget. A kérdés az erdélyi

²⁹ Ráday, 1955. I. 461–463. p.

³⁰ Ráday, 1955. I. 629–632. p.

³¹ DRAGOMIR, 1920. 74–75. p.

³² Țirca megválasztását követően Hunyad vármegyében, majd a Fehér vármegyei Nagyenyeden lelkészkedett. A császáriak visszatértének hírére később Havasalföldre, majd Moldvába menekült. A szabadságharc leverése után Máramarosba vonult el, sorsáról többet nem tudunk. Ld.: Candid C. Muslea: Istoria bisericii Sf. Nicolae din Scheii Braşovului. I–II. Brassó, 1946. II. 231. p.

³³ MOLDOVÁN GERGELY: A magyarországi románok. Bp., 1913. 367. p.

magyar nemességet, sőt Rákóczi fejedelem közvetlen környezetét is megosztotta: a protestáns Ráday Pál (1677–1733) kancellár például az ortodoxokat támogatta e kérdésben, s a maga részéről nem kívánt teret adni semmilyen tiltakozásnak az unitusok részéről.³⁴ A görögkatolikusok és görögkeletiek között feszülő ellentétek ekkor már a hadszíntéren is megmutatkoztak. A szabadságharc mellett álló, de magukat immár többnyire tolvajlásból fenntartó csoportok – mint a marosszéki Vasile Negru vagy a Barcaságban és Háromszékben tevékenykedő Bucur Cimpanu kapitány – egész falvakat fosztottak ki, s ennek keretében általában a román unitusokat is bántalmazták, fokozva ezekkel az akciókkal az amúgy is megosztott románság szétagoltságát. Nagyrészt ez okozta azt is, hogy 1709-re a román kötődésű mozgalmak társadalmi bázisa jobbra kimerült, s ettől fogva egyre kevesebb oláh katonával találkozhatunk a szabadságharc résztvevői között.³⁵

A román görögkeleti klerikusok diplomáciai tevékenysége

A román egyháziak révén folytatott külpolitikai kapcsolatok mindenesetre még 1707-ben is aktívak maradtak: közbenjárta a szabadságharc ügyében Damaschin, a Havasalföld és Moldva határán fekvő, de még előbbihez tartozó Râmnic érseke, valamint David Corbea (?–1707) pap-kancellár (*logofăt*) is, ő a havasalföldi vajda követeként Nagy Péternél interpellált a magyar ügyben.³⁶

Corbea régi brassói előkelő román nemesi család sarjaként szülővárosa császári kézre kerülése után, 1688-ban költözött Bukarestbe. Először Mihai Cantacuzino fővezér szolgálatában állt, aki később beajánlotta Brâncoveanunál. 1702–1705-ig a vajda követeként tevékenykedett a cári udvarban, feladatául Nagy Péter meggyőzését kapta, hogy megszervezze a keresztény államok Oszmán Birodalom elleni összehangolt beavatkozását.³⁷ A Portán szemet szűrt a törökellenessége, ezért visszarendeltették Brâncoveanuuval, ám 1707. április 20-án a cár többszöri puhatolózás után szabályosan „kikérte” őt a vajdától. Ekkortól lett orosz udvari tanácsos, illetve a Moldvával, Havasalfölddel és Magyarországgal kapcsolatos ügyek felelőse. Második magyarországi útjáról visszatérve váratlan betegségben hunyt el 1707.

³⁴ TÓTH ANDRÁS: Az erdélyi román kérdés a XVIII. században. Bp., 1938. 22. p.; I. TÓTH ZOLTÁN: Az erdélyi román nacionalizmus első százada. Bp., 1936. 61. p. Itt jegyezzük meg, hogy különösen a 1950-es évek „nemzeti kommunista” jelzővel illetett (eszmeiségét tekintve Karl Kautsky-fordításokon alapuló, így leginkább poszt-ausztromarxistának mondható), Mód Aladár nevével fémjelzett történetírásában terjedt el azon sarkított kategorizálás, mely szerint az ortodoxok és a protestánsok valamennyien Rákóczi hívei – míg a római és görögkatolikusok kivétel nélkül az udvar pártfogói lettek volna. Utóbbira kiváló ellenpéldát szolgáltat a már említett nagyberivói Boérok szabadságharc melletti kiállása. (Ld. alább.)

³⁵ PAPP-BARTA, 2003. 289. p.; CSEREI MIHÁLY: Erdély története, 1661–1711. Sajtó alá rend.: Bánkúti Imre. Bp., 1983. (Bibliotheca Historica) (továbbiakban: CSEREI, 1983.) 398. p.

³⁶ CERNOVODEANU, 1980. 67. p.

³⁷ OLTEAN, VASILE: „Oamenii lui Brâncoveanu” din Șcheii Brașovului. In: *Ziarul Lumina (Ediția de Transilvania)*, 2010. augusztus 16. Online: <http://ziarulumina.ro> – 2015. január.

augusztus 11-én, a cár személyesen jelen volt a nagy pompával megrendezett temetésén egy kijevei kolostorban.³⁸

Rákóczi és Corbea szerencsi tárgyalásán, 1707 májusában a feltételek mindenesetre kedvezőnek mutatkoztak a fejedelem szempontjából, aki ekkoriban a lengyel trónt kívánta megszerezni.³⁹ A követ jelentése alapján I. (Nagy) Péter orosz cár Rákóczit tartotta a legalkalmasabb jelöltnek, ezenfelül szavatolta, hogy a fejedelem hadai megválasztása esetén is Magyarország maradhatnak. Nagy Péter továbbá vállalta a közvetítést a rácokkal való tárgyalások során, sőt meghatározatlan összegű anyagi támogatást is kilátásba helyezett. Mindazonáltal az minden szép ígélet ellenére sem volt világos, milyen eszközökkel lehetne a törvényesen megválasztott Leszczyński Szaniszló lengyel királyt (1704–1709) lemondatni – és erre a továbbiakban sem derült fény: I. Szaniszló 1709-ig uralkodott, addig a lengyel rendek helyel-közzel támogatták, így megbukott Rákóczi fejedelem lengyel királyságának terve.⁴⁰

A szabadságharc első időszakában fel-felbukkanó pópák mindazonáltal továbbra is megjelentek Rákóczi környezetében. 1707. augusztus 3-án Pekri Lőrinc (?–1709) generális a Sáros vármegyei Harság melletti táborból írta Rákóczinak, hogy valamivel korábban, erdélyi tartózkodása során egy oláh pap érkezett hozzá, aki Mihai Cantacuzino (1640–1716) havasalföldi befolyásos bojár titkos jegyekkel írt levelét hozta. E pápa kiléte az eddig említett személyekével ellentétben megfejtethető: a görög származású Avram Ioan Constantin Brăncoveanu havasalföldi vajda udvari papja volt, de az ekkoriban az uralkodóval szembehelyezkedő Cantacuzino család bizalmát is élvezte.⁴¹ Constantin Cantacuzino (1639–1716) havasalföldi asztalnok-étekfogómeister (*stolnic mare*), Mihai bátyja szintén levelezett Rákóczival, s vallási meggyőződéséből fakadóan is elkötelezett híve volt a felkelésnek. Egyik kijelentése szerint: „Erdély orthodox románjainak hatásos védelméről csak akkor gondoskodhatom, ha az oszmán sárkány és az osztrák sas sóvár mohóságának célpontjában sínylődő Magyarország és Erdély teljes függetlensége megvalósulhatik.”⁴² A fejedelem valószínűleg neki címezte 1708. március 24. és 27. között a Gálszécs és Kassa közötti úton írt levelét, melyben hat pontba szedi mondandóját, s ebből a másodikban leszögezi, hogy továbbra is meg kívánja védeni az erdélyi görögkele-

³⁸ ARDELEANU, GHEORGE: Știri privitoare la istoria țărilor române în corresponsența împăratului Rusiei, Petru I. In: Studii și cercetări de istorie medie. București, 1950. 209–212. p.

³⁹ GEBEI SÁNDOR: Nagy Péter orosz cár diplomatája II. Rákóczi Ferencnél Egerben (1708). In: Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Sectio Historiae. Az Eszterházy Károly Főiskola Tudományos Közleményei, 28. Eger, 2004. 51–61. p.

⁴⁰ Ráday Pál iratai II. 1707–1708. Archivum Rákócziánium. II. Rákóczi Ferenc levéltára. I. osztály: XIV. kötet. Sajtó alá rend.: Benda Kálmán – Maksay Ferenc. Bp., 1961. (továbbiakban: Ráday, 1961.) 213–214., 397. p.

⁴¹ A magyar kortársai által tisztsége után csak „Szpatár (Spătar) Mihály”-ként emlegett Mihai Cantacuzino ekkoriban a hadsereg fejeként mintegy a középkori magyar nádorokhoz hasonlóan az „ország második embere” volt. Ld.: IORGA, NICOLAE: Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor. I–II. Valenii-de-Munte, 1909. II. 52–53. p.

⁴² CERNOVODEANU, 1980. 68. p.

ti egyházat az Ausztriai Ház agressziójával szemben, mivel a fejedelem számára mind a római és görög rítusú egyházak, mind pedig a reformáltak egyformán fontosak. Rákóczi hozzáteszi, hogy ez ügyben már a helyi püspökökkel is egyeztetett, akik közeledését örömmel fogadták.⁴³ Nem véletlen, hogy ebben az időszakban Rákóczi többet levelezett a Brăncoveanuval elégedetlen bojárokkal, mint magával a vajdával, ugyanis ekkor nyílt lehetősége beavatkozni a havasalföldi belpolitikába (jóllehet végül a Cantacuzinók mozgalmának átmenetinek bizonyuló sikerére is 1714-ig, tehát a szabadságharc leverése utánig kellett várni). A fejedelem a trencséni csatavesztést (1708. augusztus 3.) követően kezdett el igazán komolyan foglalkozni a havasalföldi bojárok hozzá intézett panaszaival: ekkora vált elemi fontosságúvá számára egy feltétlenül hozzá hű vajda (Brăncoveanuval az erőviszonyok kedvezőtlen megváltozása idején megszakadt a kapcsolat), valamint a déli határon a már említett okokból többségükben ellenséges szerbekkel való megegyezés (és ezáltal a Konstantinápoly felé vezető út zavartalan biztosítása). Utóbbi tervét Rákóczi Moldova és Havasalföld közvetítésével óhajtotta kivitelezni, melynek alapjául a dunai fejedelemségek és a rác határőrcsapatok megegyező, ortodox vallása szolgált volna. A tárgyalások azonban a felső-magyarországi hadi helyzet súlyosbodásával megszakadtak. A bojárokkal 1709 elején aztán újra elkezdődött a párbeszéd, de a szerbekkel való kibékülés terve végleg a feledés homályába merült.⁴⁴

A szabadságharc románságának vallási vonatkozásait tárgyalva – melynek során láthattuk, hogy más-más okokból, de elsősorban a vallási türelem alapelvét elfogadva mind az ortodoxok, mind az unitusok döntő többsége Rákóczi oldalára állt – óhatatlanul előkerült a Cantacuzinók és Brăncoveanu vajda Havasalföld belpolitikáját a korszakban alapvetően meghatározó küzdelme. Ez azonban már egy másik témához, a külpolitika tárgyköréhez vezet minket, melynek ezúttal igyekeztük pusztán az egyházi vonatkozásokkal bíró részleteit tárgyalni.

⁴³ Azért csak gyaníthatóan ő az üzenet címzettje, mert a hozzá írt megjegyzésben az szerepel, hogy „Protocolálni köll ezen levelet Constantinus Kantamírnak, havasalföldi sztolniknak”. A vezetéknévén kívül tehát minden egyezik; Constantin Cantemir (1612–1693) azonban néhai moldvai vajdaként (1685–1693) – az ő fia a már említett Antioh, aki szintén betöltötte atyja tisztségét – aligha tarthatott bármiféle korrespondenciát Rákóczival. Kézenfekvőnek tűnik, hogy a fejedelem egyszerűen összetévesztette a két vezetéknévét, így lett Kantakuzénusz helyett Kantamír a címzett. Ez valószínűleg az útközbeni sietségnek tudható be, mert a fejedelem egyéb esetekben igen precíz ember lévén képes volt többször is egymás rovására áthúzni a moldvai és a havasalföldi vajdáknak írt levelekben a celssissime, illetve az illustrissime megszólítási formákat. Ld.: AR. II. 207–210. p.

⁴⁴ Ráday, 1961. II. 423–436. p.

A nagyberivói Boér család és szerepe a Rákóczi-szabadságharcban

A család gyökerei

A havasalföldi származású família – mely birtokosi mivoltát már a nevében is hordozza, ugyanis az a román *bojár*, azaz földesúr szóból ered –⁴⁵ első magyarországi említése a 14. század elejéről származik: Boér Konstantin birtokszerzésének dátuma a Fogaras vármegyei Nagyberivón eszerint 1302. január 7-e lett volna. Az ő esetében azonban bizonyosan a későbbi évszázadok során kitalált fiktív nemzetségi atavussal állunk szemben, ugyanis a család ezt követően majd kétszáz esztendeig semmilyen formában nem tűnik fel az írott források között, s nincs tudomásunk az említett birtokszerzést igazoló dokumentumról – interpolált, sőt még hamisított oklevél formájában sem.⁴⁶

A leszármazástábla a 16. század elejétől folyamatos: az 1507-ben elhunyt nagyberivói Boér Istvánt már fogarasi várkapitányként említik, s a szintén a Fogaras vármegyében, Nagysink közelében fekvő récsi birtokszerzés is az ő nevéhez köthető – fiai, Tamás és Zsigmond ugyanis már ezen előnévvel tölthették be néhai atyjuk tisztségét.⁴⁷ A hagyomány szerint a család összes többi ága is tőle ered, gyermekeire három Fogaras vármegyei falut hagyott: Szkorét, Kövesdet és Berivót. Előbbi birtokosai hamar elszegényedtek, utóbbi két családdal azonban az elkövetkezendő évszázadokban is találkozhatunk.⁴⁸ A kövesdiek az alapító ághoz hasonlóan egyértelműen Rákóczi pártján álltak. Közülük is kiemelkedett Boér Ferenc (?–1720), aki Mikes Kelemen (1690–1761) édesanyja, a Mikes Pál (?–1691) halálával megözvegyült Torma Éva második férjeként jelentős társadalmi befolyásra tett szert. Az 1697-es házasságkötés ugyanis együtt járt a háromszéki Mikes-birtokok feletti gyámkodás jogával, amelyet Boér Ferenc újdonsült mostohafia, a még kiskorú Mikes Kelemen révén gyakorolhatott. A kövesdi középnemes beházasodása a családba valószínűleg nem keltett nagy megütközést, ugyanis a század folyamán számos feljegyzés tanúskodik arról, hogy élénk gazdasági kapcsolatokat ápolt a háromszéki és a zágoni Mikes, illetve a kövesdi-nagyberivói Boér família.⁴⁹ Nevelőapja nagy hatást gyakorolt az ifjú Mikes Kelemenre: miután Boér Ferenc 1700-ban elfogadta a császári udvar kínálta vallási unió lehetőségét, és a görögkatolikus felekezethez csatlakozott, ő is áttért a református hitről a

⁴⁵ A szó ezen alakban használt változata még egy 1708-as, Rákóczinak írt követjelentésben is feltűnik: „Nyilván megértették az havasalföldi boerok, hogy a vajda az török portának még most is benn való kegyeltje volna.” Ld.: Ráday, 1961. II. 426. p.

⁴⁶ Ld.: BIÁS ISTVÁN: Kövesdi Boér Simon levele kövesdi Boér Istvánnak a szentpáli és kövesdi Boér-család genealogiájáról. In: *Genealogiai füzetek*, 1912. 5–8. p. A XIV. század magyar nemesi családjainak névtárát ld.: KARÁCSONYI JÁNOS: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Bp., 1900. (A Boérokat e részletes mű sem említi.)

⁴⁷ B. BOÉR GÉZA: A fogarasföldi Boér-család. In: *Turul*, 1924–1925. 30–32. p.

⁴⁸ NAGY IVÁN: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I–XII. Pest, 1858. (továbbiakban: NAGY, 1858.) II. 147–149. p.

⁴⁹ Mikes Kelemen összes művei. I–II. Törökországi levelek és misszilis levelek. Szerk.: Hopp Lajos. Bp., 1966. I. 521. p.

római katolikusra.⁵⁰ Ez idő tájt már Boér Ferenc közvetlen családtagjai is aktívan részt vettek a politikai életben: apja, Simon 1697-ben császári hadibiztosként Rabutin de Bussy tábornagy (1642–1717) mellett harcolt a zentai csatában a török ellen, s érdemei elismeréseként fogarasi ispán lett, testvére, András pedig a szabadságharc kitörésekor a kancelláriai jegyzői tisztséget töltötte be. Ő maga a szabadságharc kitörésekor a Szilágy vármegyei Somlyó várában magyar katonák századosa volt, s 1703-ban a felkelők megérkezésekor vérontás nélkül át is adta a fejedelemnek a várat, majd Erdélybe távozott. Itt Rabutin haditörvényszék elé idézte, de ő ezelől a Havasalföldre, majd Moldvába szökött, ezt követően pedig nyíltan a felkelők mellé állt: 1705 augusztusáig ő szedte be a kézdiszéki Csernátonban és környékén a fejedelem által kivetett adót, amíg Rákóczi saját hatáskörébe nem helyezte az ügyvitelt. Mindezek ellenére a szabadságharc leverése után valószínűleg mégis amnesztiában részesült, mert az 1710-es évek végén már krasznai főispánként látjuk viszont.⁵¹ 1720-ban bekövetkezett halálával Mikes Kelemen édesanyja ismét megözvegyült, házasságukból született azonban Boér József (1695–1763), Mikes Kelemen féltestvére, akivel az író rodostói számúzetésében még a halála előtti években, 1759 és 1761 között is élénk magánlevelezést folytatott.⁵²

A 16–17. század során összesen több mint húsz részre szakadt Boér család ágai (önálló nemesi címerük elnyerésének sorrendjében: Felsőszombatfalvi, Kopacseli, Zeöchyeyi, Káli, Illei, Szaczali, Alsóveniczei, Margsinai, Rusori, Rusory, Nagykörtvélyesi, Halmágyi, Bogozán, Fogarasi, Rettegi, Kozan, Literáti-Luczai, és még számos ismeretlen előnevű⁵³) közül azonban továbbra is kiemelkedtek a nagyberivóiak, akik 1655-ben II. Rákóczi György erdélyi fejedelemsége (1648–1660) alatt kapták meg a szabadságharc idején is használt nemesi címerüket, melyen kék pajzsban, zöld földön, fehér lovon, koronából kinövő, vörös ruhás vitéz jobbjában kardot tart. Sisakdíszén két mellső lábával ágaskodó, kétszer ötágú agancsos szarvas látható, a fején tolldísszel; sisaktakarói vörös-ezüst és kék-arany színűek. A család legtehetősebb tagja az 1709-re már 104 jobbággyal bíró Boér Sámuel volt, aki rangemelkedését nagyban köszönhette házasságának: felesége ugyanis Cserei Éva, a felkelést sógorával szemben kevésbé pártoló Cserei Mihály (1667–1756) történetíró unokahúga volt.⁵⁴

A 17. század második felében, Erdély alkonyának idején vett lendületet a család rangemelkedése: Sámuel nagybátyja, az időközben elhunyt Boér Miklós 1675. május 20-án tartozékaival együtt a kisberivói birtokot is megszerezte I. Apafi Mihály fejedelemtől (1661–1690) gyermekei számára.

⁵⁰ Uo., 818–819. p.

⁵¹ CSEREI, 1983. 94., 261., 322., 347. p.; APOR PÉTER: *Metamorphosis Transylvaniae*. Cserei Mihály pótló megjegyzéseivel. Sajtó alá rend.: Wildner Ödön. Bp., 1927. 75. p.; Consilium, 1985. 156. p.

⁵² ILLÉSY JÁNOS: Adatok Mikes Kelemenről. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1903. 495–498. p.

⁵³ KÖVÁRY LÁSZLÓ: Erdély nevezetesebb családai. Kolozsvár, 1854. 51–52. p.; KEMPELEN BÉLA: Magyar nemes családok. I–XI. Bp., 1911. II. 286–289. p.

⁵⁴ KÁDÁR JÓZSEF: Szolnok-Dobokavármegye monographiája. I–VII. A vármegye közsé-
geinek részletes története. III. köt. (Deés–Gyurkapataka – „Doboka”). Ds, 1901. 334.
p.; NAGY, 1858. III. 137. p.

Ahogy az oklevélben áll: „Fogaras földön Kis Berivó indicáltassék [...] Idvezült Nagy Berivói Miklósnak és az fiának, Boér Jánosnak és ifjabbik Miklósnak, örökös jobbágyi urának.”⁵⁵ A család még ebben az esztendőben birtokba vehette a nagyberivói utat és a határban fekvő rétet is, a radnóti és fogarasi uradalom – utóbbi házzal együtt történő – megszerzését követően pedig 1675. november 19-én a fejedelem kinevezte ifjabb Boér Miklóst fogarasi kapitánnyá, azzal az instrukcióval, hogy mindenben az eddigi szokások szerint cselekedjen.⁵⁶ A városi darabontok azonban rögvést felláztattak új uruk ellen: még aznap elhajtották jószágait és bevagdalták a kapuját, sőt a fogarasföldi birtokosok később több ízben is panaszt tettek ellene Apafinál, s ilyesmire még 1708-ban is találunk példát.⁵⁷ Ennek ellenére ifjabb Boér Miklós státusza még Erdély Habsburg gubernátori hatalom alá helyezése után is megingathatatlan maradt, a fogarasi kapitány 1700-ban királyi iratot is szerzett javai leányági örökítésének érvényességéről, s – az elharapódzó havaselsi önkényes földfoglalásokat meggátolandó – részint az ő birtokai határának védelmében született ugyanezen évben egyenesen császári rendelkezés a Kárpátokon fekvő országhatár pontos megállapításáról.⁵⁸

A nagyberivói Boér család és birtokai a Rákóczi-szabadságharc idején

A szabadságharc kitörését közvetlenül megelőző években a család jó kapcsolatot ápolt a többi befolyásos Fogaras vármegyei román nemessel: irattárukban megtalálható Rákóczi későbbi oroszországi diplomatájának, Thallaba Máténak I. Lipóttól 1700-ban kapott testimonialisa, valamint egy 1701-es, 130 német forintból tanúskodó bécsi adósságlevele is.⁵⁹ A nagyberivói Boérok további vagyongyarapodását jól mutatja, hogy az említett ifjabb Boér Miklós unokatestvére, Mihály javainak 1701-ben bekövetkezett halálakor született összeírása három, apró betűkkel teleírt negyedíven keresztül sorolja fel igásállatait és jobbágyságait. Másik unokatestvére, Józsefnek (aki még 1708-ban is „Fogarasvár és -vidék alkapitánya” volt) pedig 1702-ből maradt fenn „a főkapitánynak erogált pénzről való feljegyzése” – a tehetős középnemesek immár feljebbvalóiknak is kölcsönözni tudtak!⁶⁰ A család a kövesdi ághoz hasonlóan görög katolikus hitre tért, 1701-ben a jezsuita Szunyogh Ferenc (1669-?) nekik is megküldte köriratát az unitus és a római katolikus papok egyenrangúsításáról.⁶¹

⁵⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL. OL.) P 1979. (= B. Boér Géza iratai.) 7. dob. 92/357–361. sz.

⁵⁶ MNL. OL. P 1979. 7. dob., 97/378–379., 98/381–382. sz.

⁵⁷ MNL. OL. P 1979. 7. dob., 100/386–387., E/12., 104–113. sz.

⁵⁸ MNL. OL. P 1979. 7. dob., E/21, E/66, 8–18. sz.

⁵⁹ MNL. OL. P 1979. 7. dob., E/59., 48. sz.

⁶⁰ Érdekes, hogy az eset néhány évvel később fordítva is megtörtént: ekkor Boér Miklós immár főkapitányként az egyik fogarasi vicekapitánytól kért kölcsön 3 forintot. Ritka, hogy a család bármely tagja megszorul, itt is csak egyéni és átmeneti problémáról lehet szó – mint azt a későbbiekben látni fogjuk, a nagyberivói Boérok vagyona ekkoriban folyamatosan gyarapodott. Ld.: MNL. OL. P 1979. 7. dob., E/6., 29–31., 51–52., 116., 139–142. sz.

⁶¹ MNL. OL. P 1979. 7. dob., F/1., 46. a). sz.

A szabadságharc kitörésekor – mint láthattuk – a család azonnal Rákóczi oldalára állt, s hogy a vagyonos famíliák elpártolását a császári udvar nem nézhette tétlenül, arra egyértelműen utal I. Lipót 1704. július 9-én kelt amnesztialevele, melyben büntetlenséget ígért a családnak, ha szakítanak a felkelőkkel, sorai azonban nem érték el céljukat.⁶² A fejedelmi ügyvitel helyi szinten teljességgel megbízott a felkelők hűségén kitartó családban, 1705 júliusában Veress Ferenc fogarasi fiskális inspektort leszámitva a vidék bevételeihez egyedül helyettese, nagyberivói Boér Tamás férhetett hozzá korlátlanul.⁶³ Emellett a Nagysinkszékben lévő Szentágota lakosai adójának beszedéséért is felelt. E minőségében azonban már kevésbé volt elégedett vele a fejedelmi tanács: több ízben felszólították, hogy hivatalával visszaélve ne hatalmaskodjon a helyieken. A fejedelemnek mindazonáltal a sértett féllel is meggyűlhetett a baja: Orosz Pál (?–1710) generális ugyanis a család egy másik tagját, Józsefet küldte a „nyavalyás szentágotai lakosok” lecsillapítására.⁶⁴ Amikor pedig a mardsinai utat és így a harmincadvám fizetését is elkerülő havasalföldi borkereskedők helyzetének rendezésével bízták meg, sikertelen ügyintézés esetén már a Generalátus informálásával, illetve leváltással fenyegették.⁶⁵ Testvére, Pál szintén Fogaras pénzügyeiért felelt: 1705 augusztusában őt küldték Gyulafehérvárról Medgyesre, hogy a jövő évi adó befizetését megvitatandó találkozzon a vármegyék és a székek követeivel, és az egyeztetés menetéről folyamatosan értesítse a fejedelmi tanácsot. Továbbá azzal is megbízták, hogy az újonnan a fejedelem szolgálatába állt Vajda Pétertől szedje be búza és élőállat formájában az évi adót, egyébiránt vegye őt ortalom alá, hogy egyéb zaklatások ne érijék.⁶⁶ Az olykor előforduló hivatali nézeteltéréseken felülemelkedve a nagyberivói Boérok memorandumot bocsátottak ki a fejedelem iránti elkötelezettségükről: a Rákóczi-párti nemések 1705. december 8-án pecsétjükkel és aláírásukkal erősítették meg, hogy: „A fogaras földi nemesség és bánság *sub anathema* kötelezi magát, hogy senki a közönséges jónak veszedelmével maga privátumát nem keresi.”⁶⁷ A felhíváshoz csatlakozó tizenhárom nemes között ott találjuk Boér Tamás, Péter, Gáspár, Sámuel és József, illetve anyai ági unokatestvérük, a szintén román származású Sztojka János nevét is. A kiemelt részből az is kitűnik, hogy a kor embere számára mennyire fontos volt egyházához tartozása: az oklevél *sanctio*ja mind az unitusok, mind az ortodoxok számára a felekezetükből való kiközösítés. Az aláírók között nem szerepel ugyan, de szintén Rákóczi híve volt nagybátyjuk, Boér János, aki már gyerekkorától ismerhette a fejedelmet, ugyanis a feljegyzések szerint korábban Zrínyi Ilona (1643?–1703) „idvezült fejedelem asszony innya adó inassa” (egyszersmind pohárnokmestere) volt. A „becsületes öreg legény”⁶⁸ később Pápai János (1650?–1725?) szolgálatába szegődött, gazdája – egyben Rákóczi konstantinápolyi követe – 1706. január 2-i jelentése szerint őt is magával vitte portai útjára, sőt külön lovat is rendelt számára. A később-

⁶² MNL. OL. P 1979. 7. dob., C/2, 80–82. sz.

⁶³ Consilium, 1985. 126. p.

⁶⁴ Consilium, 1985. 208. p.

⁶⁵ Consilium, 1985. 127., 199–203. p.

⁶⁶ Consilium, 1985. 148–153. p.

⁶⁷ MNL. OL. P 1979. 7. dob., B/4., 90. sz. (Kiemelés tőlem.)

⁶⁸ Ráday, 1955. I. 486. p.; Ráday, 1961. II. 59., 78. p.

biekben maga a fejedelem sem feledkezett meg kipróbált hívéről: 1707. november 3-án Szerencsről írt Pápai Jánosnak, hogy Boér Jánost a Thököly Imre (1657–1705) konstantinápolyi hagyatékából Rákóczi helyi alapjába olvasztott pénzéből fizesse ki.⁶⁹

A következő évek gyors változásai sem ingatták meg a család helyzetét: noha Erdély 1706-ra ismét a Habsburgok fennhatósága alá került, egy az ismét visszaállítani kívánt ideiglenes Gubernium által kibocsátott és immár I. József császár (1705–1711) által jóváhagyott, javarészt magyar nyelvű dokumentumban a nagyberivói Boérok is biztosították abbéli törekvésükről, hogy pártállástól függetlenül „az damnificatiók in integrum restituáltassanak”.⁷⁰ Még ugyanebben az évben (1706) pedig a nagyberivói malom birtoklásában is megerősítették őket. Ezáltal vált lehetővé a család számára kiterjedtebb gabonakereskedelem folytatása, ami a háborús konjunktúra viszonyai között lehetővé tette, hogy Rákóczi 1707-es visszatérésekor birtokaikat nyereségesen üzemeltessék, a feljegyzések szerint évi pénzmozgásuk ekkoriban 2000 forint körülire tehető.⁷¹ 1708-ban Boér Simon pénzügyi magánfeljegyzései már egyesével 100–200 forintos tételekről tanúskodnak, ebben az évben II. Apafi Mihály (1676–1713), a hatalmát ténylegesen nem gyakorló címzetes erdélyi fejedelem meggyanúsította őt birtokháborítással, ám az eljárásban eredményesen védte igazát.⁷² A „tényleges” fejedelem, Rákóczi bizalma a család iránt azonban továbbra is töretlen maradt, ennek ékes bizonyítékeként iktatták be Kassán 1708. április 10-én Boér Zsigmondot a Nemesi Társaság *gregarius*ává. Közkatonaként e körben kevésbé játszhatott meghatározó szerepet, ha azonban számításba vesszük, hogy összesen a 150-et sem érte el az ide bekerülő főrangúak létszáma, akkor már elmondható, hogy igazi elit társaságba sikerült felvételt nyernie.⁷³ Az előbbieken említett Boér János után pedig Gábor is diplomáciai szerepet kapott: a fejedelmi tanács 1708. augusztus 23-án Szászfenestről írt a „Moldvában commoráló Erdélyi Úri és Nemessi Rendeknek [...] patentáliter és commissionáliter”, hogy „maga dolgainak kimeneteliről és hívségekben meg ne tántorodjon”.⁷⁴ Rákóczi ugyanis az elmúlt hónapban Szászsebest és Szászvárost is bevette, folyvást Erdély biztosításán és visszavételén fáradozik, s már küldi a szerb Rác Draguly kapitányt Hunyad vármegyébe és a Zsil völgyébe, akik pedig „hűségekben állhatatosan fognak perseverálni, ahhoz képest várhattják jutalmokat”.⁷⁵ Zárásképpen hozzátesszük, hogy a Moldvába menekült erdélyiek továbbra is egyeztessenek a háromszéki főkapitány, illetve székely generális gróf Mikes Mihállyal (1667–1721), s Boér Gábor követ személyében nemsokára bővebb tájékoztatást is kaphatnak az itt leírtakról, illetve a hadi helyzetről. A nagyberivói nemes egy héttel később útnak is indult: erről – azaz hogy elküldte Mikeshez Gyaluból

⁶⁹ Ráday, 1961. II. 324. p.

⁷⁰ MNL. OL. P 1979. 7. dob., E/24., 92–93. sz.

⁷¹ MNL. OL. P 1979. 7. dob., 99. sz.

⁷² MNL. OL. P 1979. 7. dob., 120–122., D/94., 134–138. sz.

⁷³ Ráday, 1961. II. 188. p.

⁷⁴ Consilium, 1985. 320. p.

⁷⁵ Consilium, 1985. 321–322. p.

Boér Gábort a megbízásával – Károlyi Sándor (1669–1743) generális Nagykárolyban kelt levelében tájékoztatta Rákóczit.⁷⁶

A szabadságharc záró szakaszában I. Lipót után I. József is tett egy sikertelen kísérletet a Boér család átpártoltatására: a császár 1709. február 12-i és 1709. május 3-i pecsétetes levelében is elismerte Fogaras vármegyei nemességüket, e dokumentumban a Boérok ismételten már említett rokonaikkal, a Sztojzákkal, illetve a szintén román és Rákóczi-párti Sztánokkal együtt tűnnek föl.⁷⁷ A fejedelem hűségén maradt família vagyona tovább gyarapodott, ebben az évben már csaknem 7000 forintos nagyságrendű éves forgalmat bonyolítottak le birtokaikon, s ekkor született a gazdagok közt is leggazdagabbnak számító Boér Sámuel már megidézett jobbagylistája is. Utóbbi e nagy jövedelmét részben annak köszönhetette, hogy Erdélyen kívül, a román vajdaságokban is feküdtek birtokai – ezeknek egy részét 1709. július 13-án kelt végrendeletében családtagjain túl magára Constantin Brâncoveanu havasalföldi vajdára (1688–1714) kívánta hagyni!⁷⁸

Az ezekről a javadalmakról származó iratok túlnyomó többségükben görög és cirill betűsek (a magánfeljegyzések is – ennek ellenére – kifejezetten törökös írástípust használnak, nem egyszer félholdas iniciáléval!), egyházi vonatkozásúak (mint például Resinari protopópa és Coloni esperes 1728-as *testimonialisa*, vagy a „Zni.”-nek rövidített pópa *deliberatuma* – utóbbi a már említett Boér József latin betűs aláírásával), s javarészt már a szabadságharc leverése után keletkeztek. A családról tanúskodó néhány írás azonban magyar nyelvű és latin betűs: értesülhetünk belőlük Boér Sámuel bukaresti birtokának sorsáról, melyet az örökösök 1745-ben adtak el, hogy „mennyebe áll azon jószág s minemű pénzen adták azt az [...] atyafiak Néhai Dobeá Perech(nek). Ebbe vagyon az nagy asszony Dobeá Anna csere levele az Perech és Gyulay jószágok iránt.” Emellett található a „Kis bérivói Alsó határon Opra Mihálytól váltott földről való levele Opra Mihálynak,”⁷⁹ amelyben a már említett nagyberivói Boér János, Péter és Mihály fogarasi birtokairól is említést tesznek. Végezetül egy igazi kuriózumra bukkanhatunk: Inocentiu Mícu-Klein (1692–1768, az ő nevéhez fűződik a román írás átalakítása a görög-cirillről latin betűsre) fogarasi görögkatolikus püspök munkássága előtt legalábbis néhány évtizeddel egy latin betűs, román nyelvű magánfeljegyzés-töredék is szerepel a család iratai között. „Cristinluj fi la alnochen(?) din preten fi de lire veitez dumnuluj Popuzului Bozgoseff ku kitrage senetete sese de” – azaz: „(Boér) Kristóf barátjának, vitéz Popuz Bozgoseffnek az ő egészsége iránti aggodalommal adott pénzéről.”⁸⁰

A nagyberivói Boér család példáján keresztül láthattuk: egy középnevesi, esetünkben ráadásul nem is magyar eredetű család számára a Rákóczi hűségén maradásnak két fő feltétele volt. Az egyik a birtokokon és a méltóságokon (itt főképp a fogarasi kapitányi címen) keresztül az Erdélyhez, mint önálló entitáshoz való, 1690 előtt kialakult kötődés. A másik

⁷⁶ AR. XII. 421. p.

⁷⁷ MNL. OL. P 1979. 7. dob., 149., 153–159. sz.

⁷⁸ MNL. OL. P 1979. 7. dob., 162. sz.

⁷⁹ MNL. OL. P 1979. 36. tét., o. n.

⁸⁰ MNL. OL. P 1979. 36. tét., o. n.

pedig császáriak általi megvesztegethetetlenség, amelynek záloga a stabil anyagi háttér – háborús időkben ehhez a gabonakereskedelmen keresztül vezetett az út.

Utószó

A Rákóczi-szabadságharc és a románság kapcsolatát család-, vallás- és diplomáciatörténeti megközelítésből vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az erdélyi, moldvai és havasalföldi oláhok döntő többsége II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem pártjára állt. A Rákóczi által 1703-ban kiadott türelmi rendelet hatására a még csupán évtizedes skizmatikus trauma – azaz a görögkatolikus egyház elsősorban a bécsi udvar által szorgalmazott, 1697-es gyulafehérvári zsinati megalakulása Theophilus püspökkel az élén, mely az ortodoxoktól való elszakadáshoz vezetett – ellenére mind a hagyományos görögkeleti, mind az újonnan létrejött unitus egyház képviselőinek többsége Rákóczi fejedelem mellé állt a császáriakkal szemben. A moldvai és a havaselvei román ortodox klerikus-diplomaták (mint például David Corbea brassói születésű, későbbi havasalföldi pap-kancellár – *logofăt* –, majd I. Péter orosz cár magyarországi diplomatája) pedig Magyarországon és Erdélyen kívül is igyekeztek előmozdítani a szabadságharc ügyét.

A nagyberivói Boérok korabeli családtörténetén keresztül a szabadságharc melletti kiállásáról kaphattunk képet – helyi szinten és külföldi követségben egyaránt. E család Fogarasföldön, ifj. Boér Miklós 1675-ös, I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem (1661–1690) általi kinevezése óta a szabadságharc időszakig megszakítás nélkül kapitányi és vicekapitányi pozíciókat betöltő, az áruterelés és a háborús gabonakonjunktúra révén meggazdagodó familia volt. Legtehetősebb tagja, Boér Sámuel 1709-ben 104 örökös jobbággal bírt, illetve Kárpáton túli birtokai révén Constantin Brâncoveanu havaselvei vajdával (1688–1714) is szoros kapcsolatban állt. A helyi politikai életben való részvételüknek ékes példája a Boér Tamás kezdeményezésére 1705 decemberében, a család több tagja és más környékbeli, befolyásos nemesek által is aláírt fogarasföldi petíció, amely a szabadságharc érdekeivel szemben saját személyes számításait előtrébe helyező aláírókat egyházukból való kiközösítéssel sújtja. A külföldi követjárásban való részvételt jól szemlélteti Boér Jánosnak, Zrínyi Ilona egykori pohárnokmesterének az 1706-os, Pápai János konstantinápolyi követ oldalán; illetve Boér Gábor 1708-ban, a Moldvába menekült erdélyi nemesek körében teljesített követjárása. Pápai és Boér János követsége eredményesen egyeztetett a Portával Rákóczi Moldván keresztüli szállításainak és levelezéseinek ügyében. Boér Gábor deputációjának ugyanakkor az exulánsokkal való kapcsolattartáson túl nem sikerült tömeges hazatérésre, illetve érdemi részvételre sarkallni őket a felkelésben. Az 1965-ben B. Boér Géza budapesti görög katolikus pap hagyatékából a Magyar Országos Levéltár állományába vették a család iratanyagát (P 1979-es fond), amely az 1994-ben történt katalógizálást leszámítva eddig érintetlen volt. Ezek az iratok egy, a magyar és a német mellett már román nyelven (és immár latin betűkkel!) is író, 1701-es görögkatolikus hitre térése ellenére Rákóczi mellett következetesen állást foglaló, Fogaras vidéki nemesi családról tanúskodnak. A felkelés melletti kiállás egyik fő oka esetükben a birtokokon és a fogarasi kapitányi címen keresztül az Erdélyi Fejedelemséghez 1690 előtt kialakult kötődés. A másik pedig császáriaktól való anyagi függetlenség, melyet elsősorban a háborús időkben kurrens gabonakereskedelem biztosított számukra. A Boér család állásfoglalása azért is

érdekes, mert a császári udvar szándékával összhangban történt vallási uniálás Bécshez igazodó politikai magatartást sugall(hatot)t volna, mint azt az említett módon az 1950-es évek történetírásában gyakran kizárólagosan állították.